
ПОЛИТИЧЕСКИЯТ ПРОЦЕС

Георги МАНОЛОВ*

This article discusses the essence of the political process as a scientific concept. In this sense, the specific phases of the development of the political process are specified depending on the specificity of its manifestation in different countries.

Процесите на управление са едни от ключовите изследователски обекти в съвременния мениджмънт, а специално в политиката те се свързват с модерните разбирания за политическата система. В контекста на нейното практическо функциониране тяхното проявление изцяло се базира върху характеристиките на политическия процес в днешните общества. Този процес (политическият) притежава собствени закономерности и специфики (родее се с други сродни категории и пр.), поради което се налага да разгледаме по-задълбочено както неговата същност, така и понятия като „политическа промяна“ и „политически преход“.

СЪЩНОСТ НА ПОЛИТИЧЕСКИЯ ПРОЦЕС

Понятието „процес“ (от лат. „processus“ – „продължение“, „придвижване“)¹ обикновено се характеризира в три аспекта: като определено движение, конкретен ход, ред за придвижване в собствено направление и пр.; като последователна смяна на състояния, стадии, еволюции, етапи и

* Авторът е професор, доктор на политическите науки, президент на Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив, преподавател в УНСС – София.

¹ Вж. **Речник** на чуждите думи в българския език. София: Наука и изкуство, 2000, с. 203.

т.н.; и като съвкупност от последователни действия за постигане на очаквани резултати в различни обществени сфери.

Изясняването на политическия процес като явление е продиктувано от няколко същностни обстоятелства: от необходимостта да се знае много повече за това кой и как управлява в демократичното общество; от потребността да има ясни правила и механизми за осъществяване на конкретни реформи в държавата и в обществото; и от обстоятелството, че хората винаги трябва да знаят защо се предприемат едни или други политически решения, какво целят те и т.н., т.е. да съществуват пълна прозрачност, гласност и яснота относно целенасочените действия на политическата власт.

По своя характер политическият процес представлява мащабен и полиаспектен феномен, което предполага използването на различни изследователски подходи – исторически, социологически, юридически, политологически, **системен** и редица други, сред които най-рационален се оказва системният. С този **подход**, който е въведен от **Д. Ийстън**, се изследва логиката на политическия процес в следните ключови измерения: интересите и потребностите на гражданското общество, получаващи външна изява и представителство чрез партиите, групите за натиск и масмедиите; генерирането на политически решения и предприемането на политически действия от институциите на законодателната и изпълнителната власт; достигането на резултатите от взетите решения до структурите на гражданското общество и генерирането на нови искания чрез принципа на обратна връзка и т.н.

В този контекст политическият процес директно е свързан с функционално-динамичните аспекти на самата политическа система, и преди всичко на връзката ѝ със социалната среда. Оттук произтича и разбирането, че **политическият процес** обикновено се разгръща на **две основни равнища (степени) – макроравнище и микроравнище**.

Първото, или **макроравнището** на политическия процес се определя като такъв ход на развитие, при който се реализира възпроизводството на самата политическа система под влияние на действащите върху нея фактори, което всъщност разкрива универсалнодинамичната ѝ характеристика (на системата). А на **микроравнище** под „политически процес“ следва да се разбира функционирането на разнообразни социални и политически субекти, или съвкупността от **различни субпроцеси**, развиващи се в рамките на цялата политическа система.

Казано най-общо, **политическият процес е съвкупност от действия, решения, техники, етапи и цикли, с помощта на които се „прави“ политика от основните субекти на този процес (държавните институции, политическите партии, групите за натиск)**. Или по същество политическият процес представлява глобална управленска технология (и инструментариум) за детайлно изучаване на властовите от-

ношения в контекста на обществено-политическата динамика за реализиране на конкретен тип управление. От тази гледна точка, както вече подчертахме, възникват редица съществени въпроси, отговор на които ни дава универсалният характер на системния подход. Именно с него могат да се обхванат целостта на политическия процес и обективно съществуващите многообразия от потребности и интереси, чиито носители са социалните групи. Това става в процеса на държавно волеобразуване, когато чрез агентите на различните социални групи под формата на афиширани искания съответните потребности и интереси се материализират в политически решения и действия. И обратно – на принципа на скачени съдове, т.е. на обратна връзка, резултатите от приетите решения предизвикват нови и нови искания, отново мотивирани от едни или други потребности и интереси.

В рамките на политическия процес се развиват реално и могат да се обособят условно неговите **основни етапи**: първият е изучаване и представяне пред институциите на властта на политическите интереси на социалните групи и гражданите; вторият е свързан с приемането на политически решения, в които са концентрирани държавната и колективната политическа воля; и третият се отнася до реализацията на политическите решения като резултат от усилията на всички субекти на политическия процес (тези етапи са обвързани с технологията за поставяне на конкретен политически проблем).

Подобна процесуална логика обаче не протича стихийно (ако, разбира се, политическите субекти отговарят на изискванията), защото в рамките на политическия процес са налице и се проявяват няколко **основни характеристики**. Тези характеристики (или елементи) са:

а) **рационалност** – преследване на предварително начертани конкретни (близки и далечни) цели;

б) **динамичност** – в зависимост от взаимодействието на индивидите, организираните групи и институциите и активността помежду им;

в) **цикличност** – всяко политическо решение и действие се извършва в определени фази и етапи, довеждащи до нов, следващ цикъл;

г) **наситеност** с форми на политическата дейност – избори, стачки, демонстрации, консултации, митинги, бдения и т.н.;

д) **результатност** – позитивните или негативните резултати от древността до днес като главен показател за ефективността на политическия процес във всички обществени сфери – икономическата, социалната, духовната и др.

Както изтъкнахме, в хода на политическия процес водеща роля заемат **субектите на политиката**, или непосредствените участници в този процес – социалните групи, политическите партии, медиите и институциите на държавната власт. Така в границите на политическия процес се проявяват и развиват редица същностни проблеми: **1) политическа со-**

циализация – издигане на членове на обществото от социалните групи в качеството им на субекти на политиката; **2) политическа институционализация** – развиване на разнообразни форми на политическа дейност от т.нар. „материални агенти“ (т.е. съответните структури, организации и пр.); **3) представително упражняване на държавната власт** – създаване и функциониране на държавните институции (законодателни, изпълнителни и съдебни) чрез определяне на правомощията им за взимане на политически решения; и **4) осъществяване на обратна връзка** – информация за извършената (или не) политическа промяна² като резултат от взетите политически решения и действия на съответните държавни институции.

В различните държави по света политическите процеси се отличават със своеобразен характер, степен на динамичност, национална специфика и пр. В този смисъл основните **разновидности на политическия процес** могат да се диференцират в следния порядък:³

1) Регионални и глобални – обуславят се от развитието на политическия живот в съответните национални държави, отделни региони и глобално в света. Така например един или друг регионален политически процес може да въздейства дори на общия ход на световната политика, както е в момента с главоломния бежански и мигрантски поток в Европа като резултат от войната в Сирия.

2) Преходен (или вътрешносистемен) – такъв процес, при който се налага дълбока, коренна промяна в обществото, където са необходими радикални изменения в характера на политическата система и нейните водещи институции – парламента, правителството, президента и др. Такива са политическите процеси на смяна на тоталитарните с демократични политически системи в „соцстраните“ от Централна и Източна Европа (през 90-те години на XX век).

3) Стабилен или кризисен – развиват се в зависимост от това дали се правят еволюционни (мирни) реформи или кризите прерастват в тежки социални конфликти (немирни) от типа на въстания, преврати, революции и др. За отбелязване е обаче, че и еволюционните, и революционните (политически) процеси могат да решат социалните проблеми, колкото и противоречиво да е това (например Октомврийската революция в Русия през 1917 г. и реформите н Фр. Д. Рузвелт в САЩ след 1936 г.).

4) Легални и нелегални политически процеси – зависят от наложената политическа култура, доминиращите ценности и норми, историческите и политическите традиции и т.н. Това определя и характера на политическия процес, доколко се опира на законността или незаконност-

² Вж. **Политология**. Четвърто преработено и допълнено издание. София: Стопанство, 2001, с. 266 – 270.

³ Вж. **Политология**. Москва: Проспект, 2011, с. 296 – 297.

та във всички обществени сфери. А оттук дали режимът е демократичен, тоталитарен, авторитарен и пр.

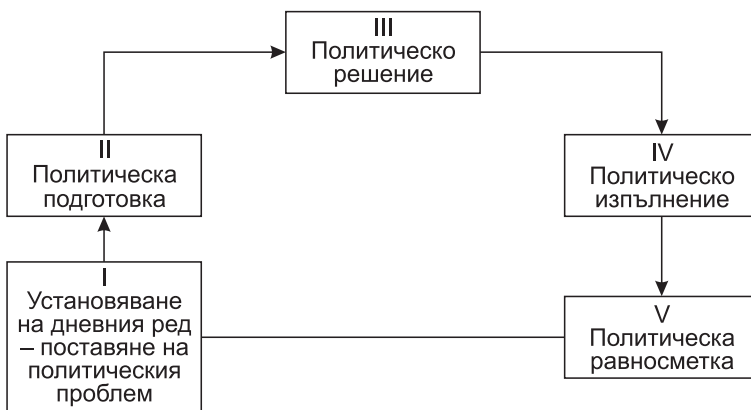
ФАЗИ (ЦИКЛИ) НА ПОЛИТИЧЕСКИЯ ПРОЦЕС

Фазите на протичане на политически процеси и действия се наричат „**политически цикъл**“ („**policy cycle**“), като един от първите модели на фазово развитие на политическата дейност е формулиран от **Харалд Ласуел**. Според него политиката като решаване на проблеми минава през следните основни фази:

- 1) Събиране и обработка на знание (Intelligence)
- 2) Насърчаване на избрани алтернативи (Promotion)
- 3) Решение за дадена политика (Prescription)
- 4) Осъществяване на избраната политика (Invocation)
- 5) Прилагането ù чрез администрацията (Application)
- 6) Завършване на процеса (Termination)
- 7) Оценка с оглед на първоначално поставената цел (Appraisal)⁴

Една от отличителните особености на **политическия процес** е тази, че дейността на всички участници в него преминава през **пет фундаментални фази** (Вж. Схема № 1).

Схема № 1. Фази на правене на политика (в политическия процес)

Източник: Янков, Г. Политология (държавна публична власт). София: Стопанство, 2011, с. 107.

Първата фаза е поставянето на политическия проблем, с което се преследват важни цели и задачи – степенуването на политическите проб-

⁴ Цит. по: **Учебник** по политически мениджмънт 1. София, 2012, с. 23.

леми (от различните социални области) по важност; изясняването на процедурите, подходите и механизмите за решаването на всеки конкретен въпрос (и проблем); уточняването на институционалното равнище (централно или местно), където да се постави проблемът; както и определянето на органите, имащи прерогативи да го реализират практически, и т.н.

Втората фаза е предварителната **политическа подготовка**. С нея се цели постигането на оптимална степен на представителност при подготовката за вземане на решение. Тя обхваща разнообразни дейности, свързани с изясняването на едни или други мнения и становища по конкретни въпроси, и включва редица форми – консултации, срещи на експерти, подготовка на програми, платформи и т.н. За отбелязване е, че тук се включват не само специализираните екипи от експерти технократи, но и резултатите от общественото мнение, исканията на групите за натиск, становищата на партии, държавни институции и пр.

Третата фаза е непосредственото **вземане на политическо решение**. Това е най-важната фаза на политическия процес. Защото тя е прерогатив преди всичко на висшите държавни органи – парламента, правителството и др., които юридически са оторизирани да приемат всички нормативни актове – от законите до конкретната и по-несъществена заповед.

Четвъртата фаза е **политическото изпълнение**. Обикновено тази циклична фаза много често се подценява, но тя е много съществена, тъй като от нейното развитие или забавяне зависи постигането на поставената цел. Същевременно това е главният показател за политическата пригодност (или непригодност) на всеки управленски екип.

И **последната фаза** в процеса на „правене“ на политика е **политическата равностметка**. Тук се извършва съпоставка между постигнатите резултати и поставените цели, на базата на което се правят изводи и обобщения за подобряване на политическата дейност. Що се отнася до политическите елити, оценката им се дава чрез вота на избирателите, независимо как самите те (елитите) се оценяват.

Разбира се, движението на политическия процес протича по различен начин в дадено общество и се влияе от множество допълнителни фактори: от удовлетвореността на интересите на социалните групи, от зрелостта на политическите субекти, от типа на политическата система (демократична или недемократична), от политическите традиции и мн.др. А това изисква да прецизираме по-конкретно и смисъла на понятието „политическа промяна“, доколкото непосредствено засяга дотук разглеждания въпрос.

УПРАВЛЕНИЕ НА ПОЛИТИЧЕСКАТА ПРОМЯНА

Още в началото ще подчертаем, че промяната е нещо, което много трудно се поддава на точна научна определеност. Няма да пропуснем да

изтъкнем обаче, че сред множеството скрупулезни дефиниции за политическата промяна Г. Алмънд (в труда си „Сравнителни политически системи“, 1956 г.)⁵ не само определя това понятие, но и разработва цялостна съвременна концепция по този въпрос, чиято същност накратко ще изразим в следните теоретични пунктове: **първо**, Алмънд определя политическата промяна по особен начин, защото той говори само за такава **промяна, която води до качествено нов тип изменения в съществуващата политическа система; второ**, основната теза, която американският политолог развива, е тази, че **една политическа система се променя** само тогава, **когато** в резултат на своето реформиране тя **придобива нови функции** и способности според конкретната социална (вътре в страната) и международна (извън страната) ситуация; **трето**, тези нови функции могат да се придобият, ако в процеса на **политическа модернизация** се решат неизбежните ѝ проблеми като интернационалната акомодация, вътрешната интеграция и гражданското участие; и **четвърто**, Г. Алмънд предлага и нов тип оценъчен подход за идентифициране (или не) на политическата промяна в зависимост от придобитите (нови) функции на анализирания от него седем вида различни политически системи.

Общият извод, който американският учен Г. Алмънд прави като заключение, е, че **демократичните политически системи са най-податливи и благодатни за промени**, защото техните структури са много по-гъвкави и автономни и съответно могат по-бързо да се адаптират във функционално отношение.

Въпреки ценните изводи и обобщения относно категорията „политическа промяна“ (в горната концепция) трудностите при нейното определяне не спират дотук, тъй като (при всяка промяна) е необходимо да се отчита още и политическата стабилност, и политическата социализация, и политическата ситуация и пр., т.е. всичко онова, което произтича от **теорията за системите**. Според нея (теорията) функционалното състояние на определен феномен предполага най-напред наличието на дадено явление (политическа промяна), което да бъде обяснено, след това конкретна система (политическа), в която да протича това явление, и накрая обяснение на последиците от явлението за развитието на общата система.

Сериозни размишления за същността на политическата промяна ни предлага Д. Ийстън (в книгата си „Политическата система“), който успешно адаптира **теорията за равновесието и стабилността** при анализа на съвременните политически системи.⁶ За него самата политическа промяна е въпрос на възможност или невъзможност за оценяване на системата независимо от съществуващото напрежение и евентуалните загуби, които тя претърпява. Това – първоначално. Друго – реалната възможност

⁵ Вж. **Политология...** 2001. Цит. същ., с. 264 – 265.

⁶ Вж. пак там, с. 267 – 268.

за оцеляването на системата той (Ийстън) нарича „упорство“ с цел да го разграничи от понятието „поддържане“, което според него е много по-инертно и натоварено с консервативни измерения (защото „упорството“ включва както стабилността, така и промяната, „надхвърляйки“ теорията за равновесието). Следващо – политологът въвежда и т.нар. „критически променливи“, които позволяват да се държи сметка за сложните взаимоотношения между средата и системата (и обратно), където те, взаимодействията, се свеждат до показателите „решения“ (прехвърлянията от системата в обществената среда и в друга система, т.е. това, което е извън нея) и „потребление“ (онова, което съответства като заявки към системата, идващи от социалната среда). И последно – Д. Ийстън смята, че функционирайки като механизъм, политическата система задължително се нуждае от някакво предпазно средство, наречено от него „ретрозахранване“, което е основно свойство на системата, позволяващо ѝ да се противопостави на напрежението. По такъв начин механизмът на ретрозахранването позволява на властите да узнават кои са най-важните проблеми както в самата среда, така и в политическата система; да се „напипват“ потребностите и подкрепата на членовете на системата; и да се усеща постоянно ефектът, който политическата система неизбежно поражда посредством взетите вече решения. Или, както авторът обобщава, напреженията в политическата система могат да възникват както в самия продукт (решенията), така и в потреблението, което само по себе си е предпоставка за развитието на някаква промяна, без значение каква е тя.

На феномена „политическа промяна“ специално внимание отделя българският политолог **Ел. Симеонова**, която по-специално формулира пет основни емпирични **индикатора** на тази промяна: **1) насоченост на промяната** – към ценностите, правилата и функционирането на системата (политическата), нейната структура или средата, в която тя функционира, както и към типа на съответните отношения в тази система; **2) източници на промяната** – външни, или такива стимули, произтичащи от физическата или външната за политическата система среда, и вътрешни, т.е. стимулите, които самата система поражда с всеки свой отговор на външната среда; **3) фактори на промяната** – идеологиите, околната среда и технологичният напредък; **4) равнища на промяната** – институционално (засяга официалните отношения) и индивидуално (засяга неофициалните отношения); и **5) форми на промяната** – ненасилствена (еволюционна) и насилствена (революционна).⁷ Тези индикатори имат важна практическа насоченост, с чиято помощ се цели професионалното „замерване“ на различни политически процеси и измененията, които настъпват

⁷ Вж. **Симеонова**, Ел. Политическият риск. Анализ, оценка, управление. София: Св. Кл. Охридски, 2013, с. 187 – 191.

в тях, включително и индикирането на степента на политическия риск в границите на тяхното провеждане.

Проблемът за политическата промяна е твърде комплициран и поради това неговото изследване изисква много по-задълбочен анализ от гледище на теорията на равновесието и на концепцията за политическата култура, на които няма да се спираме по-подробно тук.

Независимо от това обаче мимоходом ще отбележим, че **политическата промяна най-общо представлява смяна на една ситуация с друга (в повечето случаи с нова), вследствие на което се извършват радикални социални промени, сменят се стари с нови режими и т.н.** На свой ред оценката на всяка политическа промяна е в пряка зависимост от редица и разнообразни подходи от тези или онези политически лидери и субекти, което още повече усложнява теоретичното изясняване на понятието. Тоест става дума за прилагането на различни оценъчни критерии, зависещи от компонентите на политическата система, от ценностите, традициите и нормите в обществото и въобще от всичко, което е в миналото, а трябва да се пречупва с показателите на промяната, или на новото.

И все пак известният учен **Леонардо Морлино** разработва интересен **модел на измеренията на политическата промяна** в седем аспекта – начин, дълбочина, направление, съдържание, време, място на започване и историческа ситуация (*Вж. Таблица № 1*).

Таблица № 1. Модел за измеренията на политическата промяна

Основни критерии	Видове промени	
1. Начин – последователност, етапност на процеса	Непрекъсната (извършва се в съответствие с утвърдени процедури)	Прекъсната (нарушаване на нормите)
Използвани средства	Мирна	Насилствена
Синхронност на промяната на всички равнища или отсъствието на такива	Уравновесена	Неуравновесена
2. Дълбочина – степен на обхват на явлението от промяната, интензивност на процесите	Основна	Странична
3. Направление – наличие на крайна цел или отсъствие на такава	Ориентирана	Неориентирана
Посоки на промяната, количество и еволюция	Разширяваща се	Свиваща се

4. Съдържание – новаторство	Новаторска	Неноваторска
5. Време – продължителност, темпове	Ускорена	Бавна
6. Място на започване – значение на вътрешните и външните фактори за началото на промяната спрямо политическата система	Вътрешна	Външна
7. Историческа ситуация – принадлежността („вписването“) на промяната на системата в определен исторически момент в световното развитие	Исторически определена	Исторически неопределена

Източник: Политология. София, 2001, с. 271.

Параметрите на промяната в модела на Л. Морлино притежават немалко научни качества и той (моделът) е много популярен в литературата. Но най-съществените качества на този модел са неговата всеобхватност и многоизмеримост, които във вътрешен (структурен) план в значителна степен детайлизират особеностите и промяната на политическата система (на преходните общества), при това от генезиса на промяната през историческите етапи та чак до външнополитическите резонанси.

Когато разглеждаме аспектите на промяната в контекста на политическия процес, неизбежно възниква още един теоретичен въпрос: Каква е същността на **термина „преходен период“**? Научното уточняване на посочения въпрос никак не е излишно, особено на фона на общите, и в повечето случаи повърхностни, становища, свързани с неговото третиране. Още повече че специално в държавите от Централна и Източна Европа (извършвали преход) се срещат цяла амалгама от понятия, термини и обозначения, привнесени от западната практика, които, макар и верни, невинаги са приложими за преходните условия. Такива са например успехите на испанския и гръцкия преход към демокрация, непрекъснато цитирани у нас, като почти винаги се забравя, че в тамошните общества (в Гърция например) диктатурите са били авторитарни, а не тоталитарни. Освен това втори път се забравя безусловният факт, че и в Гърция, и в Испания никога не е имало тотално одържавена (държавна) собственост, което коренно променя характера и продължителността, пък донякъде и научния смисъл на понятието „преходен период“.

Така или иначе обаче проблемите на прехода⁸ в съвременната западна политология получават богата разработка на базата на „преходните модели“ в т.нар. „трудни средиземноморски демокрации“, или в държавите от Южна Европа (Испания, Португалия и Гърция), извървели вече пътя към повторно прераждане на демокрацията. Ето и няколко по-авторитетни мнения по този съществен и за настоящата българска действителност въпрос.

Според испанския политолог **Х. Сантамария** понятието „преход“ може да се определи като „процес на промени, с чиято помощ съществуващият по-рано режим се заменя с друг“, при които (промени) се извършва замяна на ценностите, нормите, правилата, институциите и пр. Или, развива се такъв процес, при който се установяват порядките на демократичните политически системи. Това, разбира се, е вярно, но все пак е твърде общо като научна формулировка.

Интересно е и едно друго виждане за края на преходния период, разработено от политолозите **Х. Линц** и **Ал. Степан**, според които, за да се отчете, че преходът към демокрация е завършен, са необходими три условия: съществуване на правителство, съставено след свободни избори; възможност това правителство да упражнява собствената си власт, изготвяйки политическа програма; както и реална възможност то (правителството) самостоятелно да реализира политическата си власт, без да я разделя с други субекти (коалиционни партньори и т.н.). Следователно критерият за демократичността на даден режим е наличието на излъчено правителство от свободно избран парламент, което е съществен, но едва ли единствен и определящ показател за някаква завършеност на прехода.

Не бива да пропускаме и още едно важно становище, което се опира на определена логика на събитията в протичащите процеси на демократизация в редица южно-, централноевропейски и латиноамерикански държави, при което учените **А. Пшеворски**, **Х. Линц** и **А. Степан** (както и други) диференцират етапите на промяната на два основни – либерализация (като фаза на учредяване) и демократизация (фаза на консолидация). Според тях тези етапи се проявяват почти във всички държави, които извършват преход, разбира се, с присъщите им нюанси и различия в стартовата база, от която тръгват.⁹

Трябва да се каже, че изложените (по-горе) постановки притежават своите ценни страни, особено като имаме предвид, че изхождат от опити на други държави при други (социални, икономически и политически) условия, и най-вече при друга социална специфика и друга политическа ситуация. Затова и въпросът, който тутакси изниква, е преди всичко да се изведе определение за преходния период, след което евентуално да се

⁸ Тези проблеми получават широки тълкувания в теоретичните модели на прехода, разработени от Д. Ръстоу, О'Донер, Л. Даймънд, Ф. Шмитер и др.

⁹ Вж. подробности за тезите на посочените автори във: **Политология...** Чит. съч., с. 274 – 275.

анализира и прогнозира при какви по-точно обстоятелства да отчетем и неговия позитивен край.

От тази гледна точка **преходният период в най-общ аспект представлява продължителен процес на глобална трансформация на обществото от диктаторски политически режим (авторитарен или тоталитарен) към демократичен при строго отчитане на конкретните обективни и субективни фактори, при които се развиват различните държави и народи** (пазарна – непазарна (планова) икономика, плурализъм – неплурализъм и т.н.). **А главното съдържание на „политическия преходен период“** по-конкретно включва: 1) конституционно регламентиране на принципите на демократичната (политическа) система, включително и приемане на нова конституция; 2) демонтиране на старите и установяване на нови политически структури и институции въз основа на разделението на властите; 3) редовно произвеждане на законни избори и конструиране на представителни държавни органи чрез плуралистичен граждански вот; 4) развитие и функциониране на цивилизована многопартийна система (от западен тип), съставена от равнопоставени политически формации при конкуренцията им за властта; 5) гарантиране на гражданските права на хората съобразно общоприетите международни норми; и 6) формиране на нов тип политическа култура, изповядваща общочовешките ценности и идеали.

В този смисъл политическата промяна трябва да се схваща като широкообхватно понятие, валидно както за демократични, така и за недемократични държави (в преход), макар че по своето съдържание моделът на Морлино повече клони към държави, извършващи преход към демокрация. Защото например едва ли бихме нарекли крушението на италианските политически партии през 1992 г. преходен период към демокрация (в току-що изложения смисъл). По-скоро в Италия се извършват политическа промяна и обновление в рамките на демократичната плуралистична система, тъй като там Мусолиновият тоталитаризъм отдавна е изпратен на историческото бунище за разлика от Сталинския, чиито „призрачни остатъци“ все още бродят в социалното пространство на някои от бившите „социалистически“ държави.

Следователно управлението на политическата промяна (и преход) като политически процес се отличава преди всичко със своите специфики, които зависят от характера на извършваната промяна. Защото, например когато се правят дълбоки изменения в отделни сектори в демократични общества, начинът на протичане на политическия процес е един, докато при глобална трансформация от тоталитарно (авторитарно) общество към демократично – съвсем друг. Тоест разгръщането на управлението на политическия процес при коренни социални промени е различен в отделните държави, но и много динамичен като проявления, когато се реализират фазите на този процес. С други думи казано, общите

правила, закономерности, фази, цикли, етапи и т.н. се спазват, но в условията на собствена специфика и обикновено голяма динамичност и интензитет на протичащите процеси, които в повечето случаи са нееднолинейни, непредсказуеми и непредвидими.

Литература

1. **Испанският** преход към демокрация. Политическият процес. София, 1992.
2. **Канев, Д., Н. Ралева, М. Йорданова, А. Рангелов и др.** Политическата стабилност при прехода към демократично общество. – В: *Политически изследвания*, бр. 1, 1992.
3. **Коларова, Р.** Теории за прехода и модели на преход: сравнителен анализ на процесите на демократизация. – В: *Политически изследвания*, бр. 4, 1996.
4. **Манолов, Г.** Въведение в политическата наука. Пловдив: Паисий Хилендарски, 2013.
5. **Политология.** Четвърто преработено и допълнено издание. София: Стопанство, 2001.
6. **Политология.** Москва: Проспект, 2011.
7. **Радев, Д.** Правни основи на демокрацията. София: Сиела, 2009.
8. **Сартори, Дж.** Теория на демокрацията. Книга I. София, 1992.
9. **Симеонова, Ел.** Политическият риск. Анализ, оценка, управление. София: Св. Кл. Охридски, 2013.
10. **Тофлър, А. и Х.** Новата цивилизация. Политиката на третата вълна. София: Обсидиан, 1995.
11. **Управление** на промяната и прехода. Harvard Business Essentials. Сборник. София: Класика и стил, 2005.
12. **Учебник** по политически мениджмънт. 1. София, 2012.
13. **Янков, Г.** Политология (държавна публична власт). София: Стопанство, 2011.
14. **Almond, G.** Comparative political systems. – In: *Journal of politics* gainesville, Vol. 18, № 3, 1956.
15. **Lipset, S. M.** Political Man. The Social Busses of Politics. Baltimore, Maryland, 1981.